

МІЖНАРОДНИЙ ДОГОВІР ЯК ДЖЕРЕЛО МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

TREATY AS A SOURCE OF INTERNATIONAL PUBLIC AND INTERNATIONAL PRIVATE LAW

Малига В.А., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри міжнародного права

Львівський національний університет імені Івана Франка

Репецький В.М., к.ю.н., професор,
завідувач кафедри міжнародного права

Львівський національний університет імені Івана Франка

В статті проведено порівняльний аналіз особливостей міжнародного договору як джерела міжнародного публічного та міжнародного приватного права. Доведено, що міжнародний договір за своєю правовою природою завжди має публічний характер (навіть коли виступає джерелом міжнародного приватного права). Таку думку обґрунтовано тим, що його суб'єктами, як правило, є держави, які підписують його і беруть на себе певні зобов'язання.

В публічному праві міжнародний договір виступає основним джерелом, в той час як в приватному праві він не відіграє визначальної ролі, оскільки найважливішим джерелом там є національне (внутрішнє) законодавство кожної держави.

Сфера дії МД традиційно охоплює міжнародні міждержавні правовідносини, яким притаманний політичний зміст, що виражає інтереси держав. МД як джерело міжнародного приватного права так само, як і будь-які інші МД, породжують зобов'язання саме для держав як суб'єктів міжнародного публічного права. При цьому в них містяться норми, які в подальшому будуть застосовані до приватноправових відносин за участі фізичних та юридичних осіб. Для договорів, які регулюють відносини з іноземним елементом, головними є економічні, фінансові та інші питання, які безпосередньо зачіпають інтереси таких осіб.

Критерієм розмежування МД як джерел публічного та приватного права є видова приналежність правових норм, які складають зміст договору. Зокрема, наявність в тексті МД уніфікованих колізійних норм однозначно характеризує такі договори як джерела міжнародного приватного права. Разом з тим, відсутність колізійних норм не виключає приналежність цього договору до зазначеної галузі права. При укладенні багатосторонніх МД, які діють у приватній сфері, можна спостерігати тенденцію взагалі до повної відмови від колізійних норм, завдяки яким виникають численні колізійні проблеми.

В міжнародному публічному праві міжнародні договори традиційно пов'язують з необхідністю кодифікації його норм, які з плином часу об'єктивно потребують оновлення та систематизації. При цьому для міжнародного приватного права більш поширеним терміном є «уніфікація».

В статті наголошено на тому, що за кількістю держав-учасниць міжнародні договори, які регулюють публічно-правові відносини, завжди переважають договори у приватній сфері, де кількість учасників вельми обмежена.

Ключові слова: міжнародне публічне право, міжнародне приватне право, кодифікація, уніфікація, міжнародний договір, колізійні норми, матеріальні норми, джерело права.

The article provides a comparative analysis of the features of a treaty as a source of international public and international private law. It has been proven that a treaty by its legal nature always has a public character (even when it acts as a source of private international law). This opinion is justified by the fact that its subjects are, as a rule, the states that sign it and undertake certain obligations.

In public law, treaty acts as the main source, while in private law it does not play a decisive role, since the most important source there is the national (domestic) legislation of each state.

The scope of treaties traditionally covers international interstate legal relations, which have a political content that expresses the interests of states. Treaty as a source of private international law, just like any other treaty, creates obligations specifically for states as subjects of public international law. At the same time, it contains norms that will later be applied to private law relations with the participation of individuals and legal entities. For contracts that regulate relations with a foreign element, the main ones are economic, financial and other issues that directly affect the interests of such persons.

The criterion for distinguishing treaties as sources of public and private law is the type of legal norms that make up the content of the agreement. In particular, the presence of unified conflict of laws provisions in the text of treaties unambiguously characterizes such treaties as sources of private international law. At the same time, the absence of conflict of laws rules does not exclude the affiliation of this contract to the specified field of law. When concluding multilateral treaties that operate in the private sphere, one can observe a general tendency to completely abandon conflicting norms, due to which numerous conflicting problems arise.

In international public law, international treaties are traditionally associated with the need to codify its norms, which over time objectively require updating and systematization. At the same time, for international private law, the more common term is «unification».

The article emphasizes that, in terms of the number of participating states, international treaties that regulate public-law relations always prevail over treaties in the private sphere, where the number of participants is very limited.

Key words: international public law, international private law, codification, unification, treaty, conflict of law norms, material norms, source of law.

Міжнародний договір (далі – МД) як основне джерело міжнародного права досить часто стає об'єктом досліджень науковців як в Україні, так і закордоном. При цьому найчастіше увага приділяється формі, змісту та порядку укладення, набуття чинності та припинення МД, відповідно ці питання на сьогодні є більш детально розроблені, ніж ті, яким буде присвячено основний зміст нашого дослідження.

Не викликає сумнівів той факт, що МД є джерелом як для міжнародного публічного, так і приватного права. При цьому далеко не всі міжнародні договори можуть

бути джерелом саме для міжнародного приватного права. Тому важливо чітко виокремити і сформулювати основні відмінності у розумінні МД як джерела для регулювання міжнародних міждержавних відносин і приватно-правових відносин з іноземним елементом.

Аналізуючи сучасну доктрину міжнародного права можна виділити науковців, які у своїх працях ґрунтовно досліджували проблеми права міжнародних договорів як окремої галузі та її вплив на формування міжнародного правопорядку. Серед таких авторів слід назвати В. Н. Денисова, В. І. Євінтова, О. В. Київець, О. О. Мережка,

В. Л. Чубарева. Поряд з тим, МД були предметом наукових розвідок з боку представників науки міжнародного приватного права – Г. В. Галущенко, А. С. Довгерта, В. І. Кисіля. Однак, жоден з вищезазначених авторів не ставив собі завдання провести розмежування сфер впливу міжнародного договору на публічно-правові та приватно-правові міжнародні відносини, хоча деякі окремі аспекти побічно могли розглядатися.

Метою цього дослідження є встановлення основних відмінностей МД як джерела міжнародного публічного та міжнародного приватного права.

Для досягнення вказаної мети автори поставили перед собою наступні завдання:

1) провести розмежування між поняттям МД у міжнародному публічному, міжнародному приватному та національному праві;

2) охарактеризувати роль і місце МД у процесі регулювання публічно-правових та приватноправових міжнародних відносин;

3) провести порівняльний аналіз особливостей МД у якості джерел вказаних вище галузей права.

Слід окремо зазначити, що МД за своєю правовою природою завжди має публічний характер (навіть коли виступає джерелом міжнародного приватного права). Така думка підтверджується тим, що його суб'єктами, як правило, є держави, які підписують МД і беруть на себе певні зобов'язання, на які погоджуються абсолютно добровільно.

Перш ніж говорити про МД як джерело важливо визначити, що саме слід розуміти під цим терміном. З точки зору Віденської конвенції про право міжнародних договорів під МД слід розуміти «міжнародну угоду, укладену між державами в письмовій формі і регульовану міжнародним правом, незалежно від того, чи викладена така угода в одному документі, у двох чи кількох зв'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування» [1].

Дещо інакше викладена ця дефініція у Законі України «Про міжнародні договори України». При цьому вживається назва «міжнародний договір України», що викликає певні сумніви у порівнянні з конвенційними нормами міжнародного права. Так, згідно закону, МД України – це укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо) [2]. Логічно, що наведене поняття МД цілком відповідає визначенню, закріпленому у вищезазначеній конвенції, лише доповнює коло суб'єктів, які можуть укладати МД.

При тому навіть найуважніший читач навряд чи помічав, що і у Законі про міжнародне приватне право (закон про МПрПр) також зафіксоване поняття МД України, який визначається як чинний міжнародний договір України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України» [3]. Виникає питання про необхідність такої різної інтерпретації МД у національному законодавстві України. Таке визначення суттєво обмежує коло тих договорів, які діють у сфері приватноправових відносин, оскільки передбачає обов'язкову процедуру ратифікації для таких МД.

Однією з найперших відмінностей слід назвати місце, яке посідає МД в системі джерел міжнародного публічного та міжнародного приватного права.

Загальновизнаним є той факт, що МД належить до основного джерела міжнародного публічного права. Він підтверджується як на доктринальному рівні, так і на рівні судової практики (зокрема, практики Міжнародного Суду ООН та інших міжнародних судових установ). Такий особливий характер МД обумовлений тим, що він створюється за прямим волевиявленням держав як основних

суб'єктів міжнародного права і спрямований на упорядкування існуючих міжнародних відносин, формуючи тим самим їхню правову основу [4, с. 11].

Відповідно до статті 4 Закону про МПрПр «право, що підлягає застосуванню до приватноправових відносин з іноземним елементом, визначається згідно з колізійними нормами та іншими положеннями колізійного права цього Закону, інших законів, міжнародних договорів України» [3].

Для міжнародного приватного права характерна така ознака як дуалістичний характер його джерел: тут одночасно присутні як внутрішні, так і зовнішні джерела. При цьому МД відноситься до зовнішніх, далеко не головних джерел міжнародного приватного права. Для приватноправових відносин з іноземним елементом на першому місці серед джерел стоїть національне законодавство. Звісно, норми МД можуть застосовуватися до таких правовідносин, але, по-перше, їх не так багато, а по-друге, більшість колізійних норм, які складають основу міжнародного приватного права, містяться у внутрішньодержавному праві, зокрема, Законі про МПрПр.

Наступною відмінністю можна назвати сферу дії МД. Так, в міжнародному публічному праві сфера дії охоплює міжнародні міждержавні правовідносини, яким притаманний політичний зміст, що виражає інтереси держав і базується на їх суверенітеті. МД як джерела міжнародного приватного права так само, як і будь-які інші МД, породжують зобов'язання саме для держав як суб'єктів міжнародного публічного права. В цих МД містяться норми, які буде застосовано до приватноправових відносин за участі фізичних та юридичних осіб. Для договорів, які регулюють відносини з іноземним елементом, головними є економічні, фінансові та інші питання, які безпосередньо зачіпають інтереси таких осіб.

Ще одна відмінність – це особливості систематизації норм публічного та приватного права.

В доктрині міжнародного публічного права традиційно застосовується термін «кодифікація» для позначення дій, спрямованих на систематизацію норм міжнародного права, свого роду «законотворчість», результатом якої є поява нового МД. Історично перші спроби кодифікації у сфері права міжнародних договорів були започатковані науковцями, і вона мала назву «доктринальна кодифікація». Серед найвідоміших представників науки міжнародного права, які присвячували свої дослідження цій проблемі, необхідно виділити Й. Блончлі, Д. Філд, П. Фіоре та ін. Крім науковців доктринальна кодифікація права договорів в подальшому проводилася й певними науковими установами.

Офіційна кодифікація норм, які стосувалися МД, розпочалася лише після утворення Ліги Націй. Однак Комітет експертів з прогресивної кодифікації міжнародного права, який був заснований у 1924 році, обмежився здебільшого питаннями процедури укладення міжнародних договорів. Цей факт наочно засвідчує, з якими труднощами проходив процес формування права міжнародних договорів, оскільки вказана галузь виступає головним механізмом функціонування міжнародного права в цілому.

Безумовно, створення Комісії міжнародного права ООН означало якісно новий етап у процесі кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного права. Центральним питанням у роботі Комісії були розробка та прийняття конвенції про право міжнародних договорів, над якою вона працювала упродовж 20 років. Підсумковим документом роботи Комісії у цьому напрямку стала Віденська конвенція 1969 р., яка набула чинності в 1980 році, що є досить коротким терміном для такого роду масштабного МД.

Віденську конвенцію 1969 р. однозначно можна вважати «кодексом сучасного міжнародного права», оскільки її норми охоплюють майже всі питання, які стосуються порядку укладення і набуття чинності МД, їх тлумачення

та застосування, дії у часі і просторі, підстав недійсності, припинення та призупинення дії та ін. У зв'язку з цим слід наголосити, що до набуття Конвенцією чинності Міжнародний Суд ООН неодноразово вказував, що чимало її положень виступають у вигляді норм загального міжнародного права [5; 6, с. 75; 7]. На практиці це означає, що не зважаючи на участь деяких держав у Конвенції, її положення застосовуються як норми загального міжнародного права. Такий підхід докорінно змінив правову регламентацію міжнародного правотворчого процесу, оскільки певні положення за аналогією застосовні до формування і змісту звичаєвих норм.

Особливе місце в Конвенції має закріплення в ній концепції імперативних норм, як норм, що приймаються міжнародним співтовариством держав в цілому, відхилення від яких не допускається. Відповідно, договори, які суперечать таким нормам, вважаються нікчемними.

З прийняттям у 1986 р. Віденської конвенції про право договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями, можна вважати, що був завершений основний етап кодифікації права міжнародних договорів. Для того, щоб оцінити таке досягнення, варто нагадати, що в першій половині ХХ ст. держави були неспроможні кодифікувати навіть норми, які б регулювали процедуру укладення МД.

Для міжнародного приватного права більш звичним є термін «уніфікація», який практично не розроблений в теорії права, оскільки таке поняття відсутнє серед способів систематизації права. Вона здійснюється, зокрема, в рамках УНІДРУА (Міжнародний інститут уніфікації приватного права), який почав функціонувати з 1926 року [8, с. 94-98]. При цьому слід враховувати той факт, що в сучасному УНІДРУА 63 держави-члена, але України серед них немає. Цього явно замало для активної уніфікації, оскільки абсолютна більшість держав не прагнуть відмовлятися від свого національного законодавства на користь норм міжнародного права. Однак, Україна, не зважаючи на вказані факти, все ж приєдналася у 2006 році до двох конвенцій УНІДРУА: Конвенція про міжнародний лізинг 1988 р. [9] та Конвенція про міжнародний факторинг 1988 р. [10].

Найбільш відомий документ, прийнятий УНІДРУА, це Принципи міжнародних комерційних договорів 1994 р., які іноді характеризують як «неформальну уніфікацію». Це означає, що вказані принципи не мають обов'язкової сили і не є міжнародним договором, хоча їх можна вважати результатом уніфікації. Водночас у преамбулі до Принципів зазначені підстави їх застосування, зокрема, коли сторони прямо погодилися на їх застосування, коли сторони не обрали право, яким буде регулюватися їхній договір [11].

З іншого боку, на сьогодні створений цілий ряд конвенцій щодо договорів купівлі-продажу (з іноземним елементом). Зокрема, Конвенція ООН 1980 р. про договори міжнародної купівлі-продажу товарів (набула чинності для України 01.02.1991 р.) [12], Конвенція ООН 1974 р. про позовну давність у міжнародній купівлі-продажу товарів (набула чинності для України від 01.04.1994 р.) [13].

На думку Стрельцової Є.Д., «дослідники процесів уніфікації міжнародного приватного права визнають існування двох основних форм уніфікації – договірно-правової та модельних законів, що доповнюються практикою міжнародних судів та правотворчою діяльністю інтеграційних об'єднань» [14]. За цих обставин підвищена увага приділяється саме уніфікації шляхом створення МД.

Наступною відмінністю МД як джерел досліджуваних галузей права є неоднаковий склад правових норм, які формують відповідні МД. Так, при характеристиці МД, які регулюють публічно-правові відносини, слід виділити відсутність колізійних норм, які частіше зустрічаються у МД з приводу приватноправових відносин. Більше того,

наявність колізійних норм в тексті МД є яскравим підтвердженням того, що він є джерелом саме приватного права.

Важливо зазначити, що двосторонні МД, які є джерелами міжнародного приватного права, можуть містити як матеріальні, так і колізійні правові норми. У якості прикладу можна навести норми Договору між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах [15].

Частина 2 статті 5 цього договору містить матеріальну норму: «Якщо стосовно положень цього Договору вимагається додати до документів, що перекладаються, їх переклад на мову іншої Договірної Сторони, ті переклади мають бути здійснені офіційним перекладачем, підпис якого має бути офіційно посвідчений, або присяжним перекладачем однієї з Договірних Сторін», а частина 1 статті 21 закріплює колізійну норму – «правоздатність та дієздатність фізичної особи визначається законодавством тієї Договірної Сторони, громадянином якої є ця особа». Така ознака як поєднання колізійних та матеріальних правових норм властива абсолютній більшості саме двосторонніх договорів. Універсальні МД, які регулюють приватноправові відносини, спрямовані, в першу чергу, на розмивання «національних кордонів» за рахунок повної відмови від колізійних норм, оскільки кожна така норма відсилає до національного права конкретної держави, що і породжує відомі в міжнародному приватному праві проблеми (конфлікт кваліфікацій, мобільний конфлікт, зворотне відсилання, відсилання до права третьої держави і т.д.).

В той же час, в двосторонніх консульських конвенціях практично відсутні колізійні норми, які би вказували на право, яке застосовується. Але при цьому акцент зроблений на функціях консула та їх реалізації у міжнародних публічно-правових (набуття громадянства, видача паспортів та віз) та приватноправових відносинах (допомога громадянам акредитованої держави, функції щодо спадщини, щодо опіки та піклування).

Важливо зазначити, що існують МД, які одночасно регулюють як публічно-правові, так і приватноправові відносини. Яскравим прикладом таких МД виступають двосторонні договори щодо сприяння та взаємного захисту іноземних інвестицій (наприклад, між Україною і Катаром, Україною та Швейцарською Конфедерацією). Зокрема, сфера застосування такого МД закріплена у ст. 2: «Ця Угода застосовується до всіх інвесторів та інвестицій, здійснених інвесторами будь-якої Договірної Сторони на території держави іншої Договірної Сторони, що визнані такими відповідно до її законодавства, інвестовані до чи після набрання чинності цією Угодою, але не застосовуються до будь-яких спорів, що виникли до набрання чинності цією Угодою» [16].

При укладенні багатосторонніх МД, які є джерелами міжнародного приватного права, спостерігається тенденція до відмови від колізійних норм, які породжують значні складнощі у відносинах між контрагентами. Зокрема, Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 р. у статті 1, визначаючи сферу її застосування, прямо вказує на безпосередній зв'язок з міжнародним приватним правом. Прикладом матеріальної норми у цій Конвенції може бути частина 1 статті 38: «Покупець повинен оглянути товар або забезпечити його огляд у такій короткій строк, який практично можливий за даних обставин» [1]. Грунтовний аналіз положень вищезазначеної Конвенції засвідчує, що в ній практично відсутні колізійні норми.

Важливо зазначити, що Конвенція ООН про позовну давність у міжнародній купівлі-продажу товарів, згідно її ст. 3, застосовується незалежно від права, яке могло б підлягати застосуванню на підставі норм міжнародного приватного права, і ця Конвенція не застосовується лише в тих випадках, коли сторони договору купівлі-продажу в ясній формі виключили її застосування.

Заслуговує на увагу і той факт, що в другій половині ХХ ст. серед багатосторонніх МД, які є джерелами міжнародного приватного права, переважали договори у сфері міжнародних перевезень (морських, авіаційних, автомобільних). До прикладу можна навести Конвенцію ООН про морське перевезення вантажів 1978 року (так звані «Гамбурзькі правила»), яка містить абсолютну заборону робити застереження до неї (ст. 29) [17].

Серед універсальних конвенцій, які стосуються приватноправових відносин, особливої уваги заслуговує Гаазька конвенція про право, що застосовується до дорожньо-транспортних пригод 1971 р. (Україна приєдналася у 2011 р.) [18]. Унікальність цієї конвенції проявляється в тому, що її зміст складають, головним чином, уніфіковані колізійні норми, що не так часто має місце у міжнародній практиці (наприклад, ст. 3, 5, 6 та ін.).

У якості ще однієї відмінності можна вказати на той факт, що багатосторонні МД, які регулюють публічно-правові відносини, підписані та ратифіковані значно більшою кількістю держав у порівнянні з тими МД, які регулюють приватноправові відносини. Так, для прикладу, Віденська конвенція про право міжнародних договорів має 116 учасників, Віденська конвенція про дипломатичні зносини – понад 180 учасників, а Віденська конвенція про договори міжнародної купівлі-продажу товарів – лише 88 держав-підписантів [19]. При тому Гамбурзькі правила, які були згадані вище, підписала лише 21 держава.

Висновки. Таким чином, МД як юридична категорія має багато спільного у трактуванні його правової природи та змістовного наповнення через призму міжна-

родного публічного, міжнародного приватного та національного (внутрішньодержавного) права. Їх єднає той орієнтир, який визначений Віденською конвенцією про право міжнародних договорів 1969 р. Разом з тим, Закон «Про міжнародне приватне право» встановлює додаткові обмежувачі вимоги до МД, які регулюють саме відносини з іноземним елементом (обов'язкова ратифікація).

В міжнародному публічному праві сфера дії МД включає, перш за все, міжнародні міждержавні правовідносини, які мають політичну спрямованість, які втілюють інтереси держав і ґрунтуються на їх суверенитеті. Відповідно, МД як джерела міжнародного приватного права містять норми, які в майбутньому будуть застосовані до приватноправових відносин за участі фізичних та юридичних осіб. Для договорів, які регулюють відносини з іноземним елементом, головними є економічні, фінансові та інші питання, які безпосередньо зачіпають інтереси таких суб'єктів.

Слід зазначити, що кодифікація та уніфікація норм міжнародного права забезпечує відповідний міжнародний правопорядок у зазначених сферах, надаючи правовідносинам стабільності, логічності, передбачуваності за рахунок підтвердження діючих норм та створення нових норм, які визначають змістовне наповнення МД.

Всі МД за своєю природою є публічними (навіть якщо вони виступають джерелами приватного права), оскільки укладаються державами, які гарантують їх виконання. При цьому наявність в МД уніфікованих колізійних норм прямо вказує на те, що такий договір є джерелом міжнародного приватного права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1986. № 50. Ст. 845.
2. Закон України «Про міжнародні договори» № 1906-IV від 29.06.2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540.
3. Закон України «Про міжнародне приватне право» № 2709-IV від 23.06.2005 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. Ст. 422.
4. Мережка О.О. Право міжнародних договорів: сучасні проблеми теорії та практики. Монографія. К.: Таксон, 2002. 344 с.
5. Намібійський виняток як інструмент для встановлення юридичного факту. URL: <https://dominanta-law.com/namibiyskyu-vynyatok-yak-instrument-dlya-vstanovlennya-yurydychnoho-faktu> (дата звернення: 02.07.2024).
6. Григоров О.М. Роль ООН і ІКАО в координації співробітництва із забезпечення безпеки цивільної авіації. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2022. № 1(75). С. 73-78.
7. Fisheries Jurisdiction (United Kingdom v. Iceland). URL: <https://www.icj-cij.org/case/55> (дата звернення: 13.07.2024).
8. Міжнародне приватне право. Актуальні проблеми. За ред. проф. А. Довгерта. К.: Укр. центр правничих студій, 2001. 334 с.
9. Конвенція УНІДРУА про міжнародний лізинг від 28.05.1988 р. *Офіційний вісник України*. 2007. № 84. Ст. 130.
10. Конвенція УНІДРУА про міжнародний факторинг від 28.05.1988 р. *Офіційний вісник України*. 2007. № 84. Ст. 136.
11. Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА. URL: <https://www.unidroit.org/wp-content/uploads/2021/06/Unidroit-Principles-2010-Ukrainian-bl.pdf> (дата звернення: 10.07.2024).
12. Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11.04.1980 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 15. Ст. 438.
13. Конвенція ООН про позовну давність у міжнародній купівлі-продажу товарів 14.06.1974 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 38. Ст. 285.
14. Стрельцова Є.Д. Уніфікація як закономірна тенденція розвитку міжнародного приватного права: загальний огляд. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. № 2 (33). Том 12. С. 28-30.
15. Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 24.05.1993 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 47. Ст. 215.
16. Угода про сприяння та взаємний захист інвестицій між Урядом України та Урядом Держави Катар від 20.03.2018 р. *Офіційний вісник України*. 2019. № 51. Ст. 266.
17. Конвенція ООН про морське перевезення вантажів 1978 року. URL: <https://logist.today/uk/kategorii/sea/2017-01-16/zakonodatelstvo-ukrainy-v-sfere-mor/> (дата звернення: 18.07.2024).
18. Гаазька конвенція про право, що застосовується до дорожньо-транспортних пригод 04.05.1971 р. *Офіційний вісник України*. 2011. № 53. Ст. 13.
19. Застосування Віденської конвенції міжнародної купівлі-продажу в практиці МКАС при ТПП України. URL: https://lhs.net.ua/wp-content/uploads/woocommerce_uploads/2018/01/4_Zastosuvannia-Videnskoj-konventsii-mizhnarodnoi-kupivli-prodazhu-v-praktytsi-MKAS-pry-TPP-Ukrainy.-Chernykh-luliiia-arbitr-MKAS-pry-TPP-Ukrainy-partner-luK-ARBITRADE.pdf (дата звернення: 17.07.2024).